

**AYÇİÇEĞİ VE YAĞLI
TOHUMLAR POLİTİKASI**

Türkiye’de tarımı yapılan yağlı tohumlar; ayçiçeği, çigit, susam, kolza, soya, yerfıstığı ve haşhaştır. Ancak bu yağ bitkileri içerisinde tohumundan ortalama % 38-50 civarından yağ elde edilen ayçiçeği, ülkemizin bitkisel yağ tüketimindeki ortalama % 70’lik payı ve yüksek yağ oranı ile en önemli yağlı tohum bitkisidir.

Dünyada giderek artan nüfusa paralel olarak gıda maddeleri tüketimi de artmaktadır. Son yıllarda bitkisel yağlar gıda sektörü dışında biyodizel üretiminde kullanılmasıyla birlikte enerji sektörünün de hammaddesi haline gelmiştir. Böylelikle bitkisel yağlar gıda, enerji ve kimyasal sektörlerde yoğun olarak kullanılan stratejik bir ürün haline gelmiştir. Ülkemizde bitkisel yağ tüketimi de son zamanlarda bu eğilime paralel olarak artış göstermekte ve bu alanda bitkisel yağ üretimine hammadde teşkil edecek yağ bitkileri üretim alanları yaygınlaştırabilmek için çalışmalar yapılmaktadır.

Ülkemizde tarımı yapılan yağlı tohumlar; ayçiçeği, çigit, susam, kolza, soya, yerfıstığı ve haşhaştır. Ancak bu yağ bitkileri içerisinde tohumundan ortalama yüzde38-50 civarından yağ elde edilen ayçiçeği, ülkemizin bitkisel yağ tüketimindeki ortalama yüzde 70’lik payı ve yüksek yağ oranı ile en önemli yağlı tohum bitkisidir.

Ülkemizde ayçiçeği üretiminin yaklaşık yüzde75’i Trakya bölgesinde yapılmaktadır. Sırasıyla Tekirdağ, Edirne, Kırklareli illeri bölge üretiminde en fazla paya sahip olan illerdir. Trakya bölgesini, Çukurova ve Karadeniz Bölgesi takip etmektedir. Ülkemiz yerli üretim ile en fazla ortalama 400-450 bin ton ham ayçiçek yağı üretebilmekte, bu üretim yıllık ortalama 700 bin ton civarında olan ham ayçiçek yağı tüketimimizi karşılayamamakta, meydana gelen açık ise ithalatla kapatılmaktadır. Bu da ülkemizin ayçiçek alanında net ithalatçı ülkeler arasında yer almasına sebep olmaktadır. Ülkemizde kurulu yağlı tohum kırma ve bitkisel yağ rafinasyon kapasitesi kullanılması için dahilde işleme rejimi kapsamında ayçiçeği ithalatına izin verildiğinden, ayçiçek yağı ihracatımız da son yıllarda önemli oranda artmıştır..

Son yıllarda Karadeniz ve Trakya bölgeleri dışında sırasıyla Çukurova, Ege Bölgesi ve daha çok çerezlik ayçiçeği üretimi yapılan İç Anadolu Bölgesi’nde ayçiçeği ekimi yapılmıştır. Ancak ülkemizin hemen her bölgesinde kuru veya sulu şartlarda yetişebilen ayçiçeğinin adaptasyon alanları oldukça geniş olmasına rağmen ekim alanlarımız yıllar boyunca 500-600 bin hektar düzeyinde kalmıştır.

Bu veriler dikkate alındığında tüm bölgeler itibariyle Türkiye, yıllık ortalama 900 bin tonluk ayçiçek üretimi ile ortalama 31 milyon ton olan dünya ayçiçek üretiminin yaklaşık yüzde 3’ünü gerçekleştirebilmektedir.

Üretim

Dünya üretimi: 2009 yılında dünya yağlık ayçiçeği tohumu üretimi 31,5 milyon ton, ekim alanı 23,8 milyon hektar, verimi ise 1,32 ton/ha olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise üretimin 34,3 milyon ton, ekim alanının 25,2 milyon hektar, verimin 1,36 ton/ha’ya yükselmesi beklenmektedir.

Dünya ayçiçek tohumu ekim alanı, üretim ve verim durumu

YILLAR	EKİM ALANI (Milyon Ha)	Üretim (Milyon Ton)	Verim (Ton/Ha)
2001,02	17,70	20,40	1,15
2002,03	19,39	24,48	1,26
2003,04	23,45	27,73	1,18
2004,05	21,44	26,11	1,22
2005,06	23,21	30,57	1,32
2006,07	24,41	30,40	1,24
2007,08	23,54	23,32	1,25
2008,09	24,72	34,70	1,40
2009,10	23,81	31,51	1,32
2010,11	25,20	34,33	1,36

Yıllara göre ayçiçeği ekim alanlarında artış olduğunda verimde de artış olduğuna dikkat edilmelidir. Ekim alanı ve verimdeki artışa bağlı olarak üretimde de artış olmuştur. Yıllara göre ayçiçeğinde gözlenen artışta, hastalık ve zararlara dayanıklı ve yağ verimleri yüksek hibrit çeşitlerin üretiminin yaygınlaşmasının önemli etkisi olmuştur.

Ayçiçeği tarımı dünyada en fazla AB, Rusya, Ukrayna ve Arjantin’de yapılmakta olup bu ülkeler, dünya üretiminin yüzde 53’ünü teşkil etmektedir.

Dünya ayçiçeği yağı üretiminde ilk sırayı AB almaktadır. Sonra sırasıyla Rusya ve Ukrayna gelmektedir.

Türkiye üretimi

Ülkemizde ekimi yapılan yağlı tohumlu bitkiler içinde ekim alanı ve üretim bakımından birinci sırayı ayçiçeği almaktadır. Bugün ülkemizdeki bitkisel yağların yaklaşık % 70’i ayçiçeğinden elde edilmektedir. Ayçiçeği tarımı daha çok Trakya-Marmara Bölgesi’nde yapılmakta olup genelde hububat (buğday-arpa-ayçiçeği) ekim nöbeti hakimdir. Bu bölgede uygulanan fiyat politikalarına bağlı olarak çiftçiler bazen uzun yıllar üst üste bir ürünü aynı tarlaya ekebilmektedir. Eğer çiftçilerin o yıl genel tercihi aynı tarlaya 2 yıl üst üste hububat ekme yolunda ise, ayçiçeği alanlarında aynı yıl için bir azalma gözlenebilmektedir.

Özellikle ikinci ürün ayçiçeği tarımı için Ege Bölgesi’nin çok uygun ve önemli bir potansiyele sahip olduğu dikkate alınır, bu alanlarda buğday-arpa hasadını takiben ayçiçeği tarımının daha geniş olarak yer alması, ayrıca yine pamuk öncesi kolza üretimi ile şeker pancarı ve tütün üretim alanlarındaki muhtemel daralma ile ortaya çıkacak alanlarda ayçiçeği ve kolza üretimine önem verilmesi, 800-900 bin tonu aşan yağ açığımızın kapatılmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

Bölgeler itibariyle ve ürün desenleri içinde yağlı tohumlar üretimine yer verilmelidir. Ayçiçeği potansiyel alanının 1.450.000 ha, şu anki üretim alanının ise yaklaşık 550.000 ha olduğu düşünülürse, aradaki 900.000 ha'lık alan artışı ve ortalama verimi olan 150 kg/da ile sadece ayçiçeğinde 1.350.000 ton üretim değerine ulaşılabilecektir.

Türkiye ayçiçek yağı üretimi (Ton)

YILLAR	ÜRETİM (bin ton)
2001,02	253.000
2002,03	360.000
2003,04	312.000
2004,05	320.000
2005,06	465.000
2006,07	495.000
2007,08	500.000
2008,09	485.000
2009,2010(*)	500.000

Yağlık ayçiçeği ekim alanları ortalama 500 bin hektar civarında olup, üretim son iki yılda 900-960 bin ton civarında gerçekleşmiştir. 2006 yılında ekim alanında önemli değişimler olmamasına rağmen üretimin 1.118 bin ton olması, hibrit çeşitlerin kullanımı ve iklim şartlarının uygun olması ile ilgilidir. Son beş yılın ortalaması 490 bin ton civarındadır.

Ticaret

Dünya ticareti: Dünya ayçiçeği ihracatının yaklaşık yüzde30'unu AB, Amerika, Arjantin ve Rusya gerçekleştirmektedir. Dünya ayçiçeği yağı ihracat miktarı ise yaklaşık 3,1 milyon ton civarında olup, bu miktarın yaklaşık yüzde 30'u Arjantin tarafından yapılmaktadır. Bunu 844 bin ton ile AB izlemektedir. Ayçiçeği ithalatının yaklaşık 1/3'ü Avrupa Birliği tarafından gerçekleşmektedir. Dünya ayçiçeği yağı ithalat miktarı ise ortalama 4,5 milyon ton olup, en önemli ithalatçı ülkeler AB, Hindistan ve Mısır'dır. Dünya ayçiçeği ihracatı içinde en önemli payı AB ve Ukrayna, ayçiçek yağı ihracatında ise Ukrayna, Arjantin ve Rusya almaktadır.

Türkiye ticareti

Ülkemizde yağlı tohumların ekiliş eğilimi gösterdiği yıllarda bile, artan nüfus ve buna bağlı olarak kişi başına tüketimin artması sebebiyle, üretim tüketimi karşılayamamıştır. Böylece giderek artan yağ açığı ortaya çıkmış ve bu açık ithalat yolu ile giderilmiştir. Bazı yıllarda ithal edilen hamyağ rafine edildikten sonra ihraç edilmiştir.

Ayçiçeği tohumu yanında ithalatımız gerek işlenmiş gerekse ham yağ olarak da mevcut olup, miktarı dünya fiyatlarının durumuna göre yıldan yıla değişim göstermektedir. Ancak mevcut tohum ve margarin işleme kapasitemizin % 50

civarında kullanıldığı düşünülürse, bu ithalatın tohum olarak yapılması, atıl kapasitenin kullanılmasını sağlayacağından işlenmiş ham yağ yerine, ayçiçeği tohum ithalatına öncelik verilmesi ülkemize büyük bir kazanç sağlayacaktır. Ayrıca ihraç amaçlı ithalatın teşvik edilmesi bu kurulu kapasitenin değerlendirilmesi açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye yağlık ayçiçeği tohumu ithalatının yaklaşık yarısını Bulgaristan'dan, diğer bölümün büyük bir kısmını ise Ukrayna, Romanya, Rusya ve Moldova'dan, ayçiçeği yağı ithalatının yine yaklaşık yarısını Ukrayna'dan, diğer bölümün büyük bir kısmını ise Rusya, Arjantin, Romanya ve Bulgaristan'dan yapmaktadır. Ayçiçek yağını en fazla ihraç ettiğimiz ülkeler ise Irak, İsrail, Yemen, Suriye ve KKTC'dir.

1995 yılında imzalanan GATT anlaşması çerçevesinde ülkemiz, ithalatta tüm tarife dışı engelleri kaldırarak tek vergiyi (G.V.) taahhüt etmiş ve bu verginin oranını da ayçiçeğinde (tohumluk olan ve tohumluk olmayan) yüzde 30 ve ayçiçek yağında yüzde 40 olarak belirtmiştir. Ancak 10 yıl içinde bu vergi oranı yüzde 10 azaltılarak, 2004 yılında ayçiçeğinde yüzde 27 ve ayçiçek yağında yüzde 36 G.V. oranı taahhüt edilmiştir.

Türkiye'nin ayçiçek yağı ithalat ve ihracatı

İTHALAT			İHRACAT	
YILLAR	Miktar (Ton)	Değer (bin \$)	Miktar (Ton)	Değer (bin \$)
2001	133.473	62.791	24.400	14.049
2002	92.442	51.732	23.537	19.521
2003	95.591	54.009	39.591	32.457
2004	78.327	50.604	33.454	30.466
2005	201.324	133.641	60.436	67.567
2006	398.952	205.667	232.908	206.194
2007	113.341	82.074	45.284	43.321
2008	411.760	647.098	98.885	164.694
2009	323.597	465.306	101.683	110.923
2010	106.741	129.512	23.534	27.419

Tüketim

Dünya tüketimi: Dünya ayçiçek yağı tüketimi 12,5 milyon tona ulaşmıştır. Bu miktarın 3,5 milyon tonu Avrupa Birliği ülkelerinde, 2,1 milyon tonu Rusya'da tüketilirken Türkiye yaklaşık 700 bin ton ayçiçek yağı tüketmektedir.

Türkiye tüketimi: Ülkemizin yıllık yağlık ayçiçeği kırma kapasitesi 1.500.000 tona, yıllık ayçiçek yağı tüketimimiz ise 700 bin tonun üzerine yükselmiş bulunmaktadır.

AB ayçiçeği politikaları

AB yağlı tohumlar politikası, 1991 reformu ile başlayan, 1992 Mc Sharry reformu ile devam eden ve Gündem 2000 ile revize edilen alan esaslı ödemeye dayanan AB yağlı tohum sektörü politikası 2006 yılına kadar yürürlükte kalmıştır.

Avrupa Birliği'nde buğday verimi baz alınarak 63 €/Ton Doğrudan Ödeme desteği yapılmaktadır. Avrupa Birliği'nin en büyük yağlık ayçiçeği üreticisi Fransa'da, son üç yıl 650 Kg/Dekar buğday verim ortalaması ile ayçiçeği üretimi yapan bir işletmenin alacağı destek miktarı yaklaşık 41 €/Dekar'dır ($63 \times 650 / 1000$). Buğday verim ortalaması ülkelere göre değiştiğinden, Avrupa Birliği'ndeki buğday verim ortalaması yaklaşık 500 Kg/Dekar olarak hesaplanmak suretiyle, ayçiçeği üreticisi yaklaşık ortalama 31,5 €/Dekar destek almaktadır.

Dünyada, ülkelerde uygulanan desteklemelerden çok, önemli ihracatçı ülkelerdeki ihraç vergileri ön plana çıkmaktadır. Halen, yağlık ayçiçeği için Ukrayna'da % 12, Rusya'da % 20 ve Arjantin'de % 32 ihracat vergisi bulunmaktadır. Neticede, bu en büyük üretici ülkeler, doğrudan ayçiçeği ihracatı yerine, vergiler yoluyla yurtiçinde kurulu kırma fabrikalarına yeterli hammadde temin etmekte ve katma değer sağlayan ham ayçiçek yağı ve rafine ayçiçek yağı ihracatını desteklemektedir.

Türkiye'nin ayçiçeği politikaları

Ülkemizde ayçiçeği ile ilgili politikalar; tarımsal desteklemeler ve tarife kontenjanı uygulamaları ile sürdürülmektedir. Tarımsal desteklemeler ise alan bazlı destekler, havza bazlı destekler, Dahilde İşleme Rejimi (DİR) uygulamaları ve tarım sigortası desteği şeklinde uygulanmaktadır.

Alan bazlı destekler: Alan bazlı destekler olarak yağlı tohumlu bitkileri üreten üreticilere dekar başına 2009 yılında 5,40 TL mazot desteği ve yine 5,40 TL kimyevi gübre desteği verilmiştir. 2010 yılında ödenecek olan mazot ve kimyevi gübre desteklerinin ise ayrı ayrı 5,50 TL olması kararlaştırılmıştır.

Havza bazlı destekler: Ülkemizde prim uygulamasına ilk defa 1993 yılı ürünü kütlü pamukta başlanmış ve daha sonraki yıllarda zeytinyağı, yağlık ayçiçeği, soya fasülyesi ve kanola da prim ödemelerine devam edilmiştir.

AB Ortak Tarım Politikalarına uyum sağlamak, üretimi kayıt altına almak, vergi gelirini artırmak, üreticiyi korumak, tüketimi artırmak, sanayiciye dünya fiyatlarından hammadde sağlamak amacıyla yağlı tohumlara (Ayçiçeği, soya fasülyesi, kanola, yerfıstığı, aspir) prim verilmektedir. Üreticilerimizin gelir seviyelerinin yükseltilmesi ve sanayiye dünya fiyatlarından hammadde temin edilebilmesi için uygulanan prim desteğinin devam ettirilmesinde fayda görülmektedir.

2009 yılında destekleme primi veya fark ödemesi şeklinde olmak üzere üreticilere 0,21 TL/Kg destekleme ödemesi yapılmıştır. 2010 yılında ise destek miktarı 0,23 TL/Kg'a çıkartılmış ve havza bazlı destekler olarak ödenmesi kararlaştırılmıştır.

Sektörün sorunları ve çözüm önerileri

Türkiye’de bitkisel yağ sanayinin temel sorunu, hammaddede dışa bağımlılıktır. Ülkemizde bitkisel sıvı yağ tüketiminin önemli bir kısmını yağlık ayçiçeğinden elde edilen ayçiçek yağı oluşturmaktadır. Yurtiçinde tüketilen 700 bin ton civarındaki ayçiçek yağının sadece 400-450 bin tonu ülkemiz üretiminden karşılanmaktadır. Aradaki yağ açığı yağlık ayçiçeği tohumu yada ham ayçiçek yağı ithalatı yoluyla kapatılmaya çalışılmaktadır.

Ayçiçeği tarımı Trakya Bölgesi’ndeki alanlar dışında (Orta Anadolu) daha çok çerezlik ayçiçeği üretimine yönelik yapılmaktadır. Ayçiçeği yetiştiriciliği için uygun ekolojik koşullar olmasına rağmen ekim alanı artırılmamaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi için potansiyel olarak Karadeniz Bölgesi’nin iç kısımlarında yeralan iller ile İç Anadolu Bölgesinde yeralan Konya, Aksaray ve Karaman gibi illerin sulanabilen alanlarında ayçiçeği tarımı yapılabilir.

Ayçiçeğinin özellikle İç Anadolu Bölgesinde şekerpancarı ile ekim nöbetine girmesi veya şekerpancarı ekiminin sınırlandırıldığı alanlarda bu bitkinin yerine ekilmesi ülkemiz ayçiçeği üretiminin artmasına önemli katkıda bulunacaktır. Aynı şekilde Ege Bölgesi’nde buğday-arpa hasadını takiben ayçiçeğinin daha geniş olarak yer alması da ekim alanı artışına katkı sağlayacaktır.

Ülkemizde ayçiçeğinde hibrit tohum kullanım oranı hemen hemen % 100 seviyesinde olmasına rağmen ekimi yapılan hibrit çeşitlerin yağ oranları düşüktür. Oysa Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerde ayçiçeğinde hibrit tohum kullanım oranı yaklaşık % 60’lar oranında olmasına rağmen ,kullanılan çeşitlerin yağ oranlarının çevre koşullarının da etkisi ile yüksek olması nedeniyle bu ülkeler dünya ticaretinde önemli yere sahiplerdir.

Üreticinin ayçiçeği hibrit tohum kullanım düzeyleri açısından Rusya ve Ukrayna ile diğer komşu ülkeler Bulgaristan ve Romanya’yı izlemesi yararlı olacaktır. Bu konuda yağ oranları yüksek hibrit tohumların kullanımını artırılmalı ve ekolojik koşullara, bölgelere uygun olarak üretilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca yağ oranı, birim alan verimi yüksek çeşitler geliştirme çalışmalarına önem verilerek, yağ oranı yüksek hibrit çeşitleri geliştirilmesi bu sorunların aşılmasında üreticiye oldukça kolaylık sağlayacaktır.

Son yıllarda artan rafine ayçiçek yağı ihracat potansiyeli ve biyodizel sektörden gelecek talepler de dikkate alınırca ülkemiz yağlık ayçiçeği üretiminin en az 2,0-2,5 milyon ton olması gerekmektedir.

Ülkemiz yağlık ayçiçeği kırma kapasitesi 1-1,5 milyon ton seviyesinde olup, hammadde yetersizliği ve ithal ham ayçiçek yağı ile rekabet edilememesi nedeniyle bu kapasitenin en fazla % 50’si aktif olarak kullanılabilir.

Son olarak halen ülkemizde daha çok linoleik tip ayçiçeği üretimi yapılmaktadır. Buna karşın son yıllarda özellikle ABD, Fransa ve İspanya’da hem kızartmalık için uygun ve daha sağlıklı, hem de biyodizel için uygun oleik tip ayçiçeği üretimi yaygınlaşmaya

başlamıştır. Türkiye’de de Oleik tip ayçiçeği üretimi yaygınlaştırılmalı ve desteklenerek teşvik edilmelidir. Trakyabirlik bu bağlamda, son birkaç yıldır uyguladığı çalışmalarla oleik tip ayçiçeği üretimine başlamış olup, bu sayede 2010/11 sezonunda üretim miktarının 20 bin tona çıkması hedeflenmiştir.

Sonuç ve değerlendirmeler

2009 yılında dünya yağlık ayçiçeği tohumu üretimi 31,5 milyon ton, ekim alanı 23,8 milyon hektar olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılında ise üretimin 34,3 milyon ton, ekim alanının ise 25,2 milyon hektara yükselmesi beklenmektedir. Ülkemizde ise 2009 yılında ayçiçeği ekim alanı 505.000 hektar ve üretim 940.000 ton iken, 2010 yılında ekim alanlarının 525.000 hektara, üretimin ise 1.000.000 tona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Gerek dünya yağlık ayçiçeği rekoltesinde beklenen % 9 gerekse ülkemiz rekoltesinde beklenen % 4 civarındaki artışın, yağlık ayçiçeği tohumu ve ham ayçiçek yağı fiyatları üzerinde aşağıya doğru baskı oluşturması kaçınılmazdır. Ülkemizin stratejik ürünü yağlık ayçiçeği’nde üretici memnuniyetinin sağlanarak üretimde sürdürülebilirliğin temini ve dışa bağımlılığın azaltılması açısından geçen seneki alım fiyatı olan 750 TL/mt’un üzerinde bir fiyatın oluşturulması önem arz etmektedir.